

Święta Barbara, patronka górników – 1700 lat kultu

prof. dr hab. inż. Bronisław
Barchański
dr inż. Anna Wiktor-Sułkowska

Życiorys świętej Barbary

Barbara przyszła na świat prawdopodobnie w 290 roku w Nikomedii (dzisiejsza Turcja – mapa 1) w bogatej i wpływowej rodzinie pogańskiej. Była jedynaczką, długo oczekiwana przez rodziców. Odznaczała się niezwykłą urodą i wielkimi zdolnościami. Jej ojciec – Dioskur – gorliwy poganin, pragnął córkę chronić przed zepsuciem tego świata, a także ustrzec przed szerzącym się chrześcijaństwem. Z tego też powodu wybudował warowną wieżę z dwoma oknami, w której umieścił Barbarę.

W wieży towarzystwa dotrzymywali jej różni nauczyciele, którzy przekazywali jej swoją wiedzę. Jeden z nauczycieli zapoznał Barbarę z chrześcijaństwem. Był to prawdopodobnie jeden z uczniów szkoły aleksandryjskiej filozofa Orygenesesa (185–254). Barbara uwierzyła Chrystusowi, w tajemnicy przed rodzicami przyjęła chrzest. Postanowiła żyć w dozogonnej czystości w imieniu Jezusa Chrystusa. Dla uczczenia świętej Trójcy poleciła wybić w wieży trzecie okno (fot. 3).

Dioskur po pewnym czasie dowiedział się, że Barbara przyjęła wiarę chrześcijańską. Stanowczo zakazał jej praktyk religijnych, a kiedy nie posłuchała, zaczął ją poddawać fizycznym i psychicznym torturom. Barbara jednak wytrwale trwała w wierze. Wreszcie ojciec przekazał Barbarę władzom rzymskim jako chrześcijankę. Czasy te zaznaczyły się w historii krwawymi prześladowaniami chrześcijan za panowania cesarza Maksymiana Galeriusza (305–311). Ponieważ Barbara nie chciała wyrzec się wiary w Chrystusa, poddawano ją wymyślnym torturom. Ksiądz prof. Józef Naumowicz wymienia te tortury (biczowanie, przypalanie, szarpanie żelaznymi szponami, obcięcie piersi, pędzenie nago ulicami rodzinnego miasta).

Martyrologię św. Barbary przedstawiono między innymi na serii ośmiu obrazów z lat 1410 do 1415 (fot. 1). Męczennica pozostała jednak nieugięta. Sam Chrystus umacniał Barbarę, leczył rany, a w noc przed jej śmiercią udzielił Komunii Świętej.

Ostatecznie poniosła śmierć męczeńską z rąk własnego ojca poprzez ścięcie głowy (fot. 2). Natychmiast po egzekucji w ojca uderzył grom i zginął na miejscu.

Przed okresem barbórkowym udostępniłem rektorowi wykład okolicznościowy, jaki przygotowałem dla studentów na temat kultu patronki naszej uczelni – św. Barbary. Po obejrzeniu owej prezentacji pan rektor Jerzy Lis zaproponował, aby napisać artykuł do naszego Biuletynu. Podjęliśmy stosowne starania. Niniejszym przedkładamy „wypracowanie”, które być może wzbudzi zainteresowanie PT Czytelników.

Wizerunek i atrybuty św. Barbary

Święta Barbara zazwyczaj jest przedstawiana w królewskich szatach – w koronie oraz w płaszczu z welonem. Dodatkowo towarzyszą jej różne atrybuty to jest:

- Wieża – która jest symbolem uwięzienia. Jest to wieża z trzema oknami lub trzema kondygnacjami, co ma oznaczać głęboką wiarę świętej w Tróję Przenajświętszą.
- Kielich z hostią lub monstrancją – św. Barbara przedstawiana jest z kielichem lub monstrancją w dłoni, ponieważ przede wszystkim jest patronką dobrej śmierci i umierających. Podobno modliła się o to, aby nikt przed opuszczeniem tego świata nie został pozbawiony przyjęcia Sakramentów.
- Miecz – jest narzędziem, którym ojciec Barbary odebrał jej życie.

fot. 1. Martyrologia św. Barbary – 8 scen – dzieło Frater Franco (1410–1415) w Muzeum Narodowym w Helsinkach

fot. z zasobów autorów

fot. z zasobów autorów

fot. 2. z lewej: Ścięcie św. Barbary przez ojca – dzieło Dürer-Kreis (ca. 1521) – obecnie Muzeum Narodowe w Krakowie

fot. 3. Wizerunek i atrybuty św. Barbary

– Palma – jest symbolem męczeństwa i zwycięstwa nad śmiercią (fot. 3).

Dowody istnienia

Św. Barbara należy do tych świętych, których dokumenty dotyczące ich życia i śmierci zaginęły. Wiadomości jakimi dysponujemy pochodzą wprawdzie ze średniowiecznych legend o świętej, jednak opierają się na tradycji ustnych przekazów. Relacje te różnią się nieco w szczegółach między sobą, lecz w głównych zarysach są zgodne – choćby w tym, że jako datę jej męczeńskiej śmierci podają dzień 4 grudnia 305 lub 306 roku.

Kult Świętej Barbary

Kult, jakim się cieszy św. Barbara, wzrastał już od początku IV w., a od VI w. pokrywa się z rozwojem chrześcijaństwa w tym okresie (mapa I) objął cały świat chrześcijański – najpierw na wschodzie, zaraz potem na zachodzie (mapa III). Potwierdza on autentyczność historii i męczeństwa świętej.

Kult świętej wzrastał bardzo szybko. Historia mówi, że papież św. Grzegorz Wielki (540–604) otaczał wspomnienie św. Barbary wielką czcią. W czasach jego pontyfikatu w Rzymie istniało oratorium pod wezwaniem św. Barbary, ulubione miejsce modlitwy i celebracji papieża. Znaczenie św. Barbary stale rośnie. Bardzo intensywnie kult św. Barbary rozwija się w VII wieku na Wschodzie na terenie Kapadocji (historyczna kraina Turcji). W tym regionie (mapa III) istniało kilkaset jam wykonanych w utworach tufowych. Znaczna ich część była wykorzystywana jako kapliczki, bądź kościoły, w tym również pod wezwaniem św. Barbary^[3]. Do czasów współczesnych przetrwała niewielka ich ilość, która oparła się różnym wpływom (na przykład erozji) oraz wandalom. Obiekty te są obecnie pod patronatem UNESCO. Późniejszy rozwój kultu św. Barbary na terenie ówczesnego świata chrześcijańskiego (mapa III), gdzie ukazano Rzym z najstarszym (około 700 rok) zachowanym freskiem św. Barbary, umieszczonym na jednej z kolumn w kościele Santa Maria Antiqua^[3]. Kolejnym przykładem kultu św. Barbary może być obraz Rafaela Santi (1483–1502) „Madonna Sykstyńska”. Obraz ten zalicza się do najważniejszych i najpiękniejszych dzieł malarstwa chrześcijańskiego (fot. 5). Na obrazie tym Madonna z Dzieciątkiem jest adorowana przez św. Sykstusa z twarzą Papieża Juliusza II oraz św. Barbary.

Specjaliści oceniający ikonografię św. Barbary twierdzą, że około 40 proc. stanowią obrazy^[3]. W średniowieczu należała ona do grona 14 świętych Orędowników, do których zwracali się wierni w różnych potrzebach.

Przebieg rozprzestrzeniania się kultu św. Barbary na ziemiach polskich

W artykule^[1] autor powołuje się na wypowiedź historyka Kościoła prof. J. Naumowicza z UKSW w Warszawie i podaje następujące fakty. W Polsce najstarsze ślady kultu św. Barbary znajdują się w katedrze na Wawelu. Można je znaleźć w kalendarzu z XI wieku, w modlitewniku Gertrudy, córki Mieszka II. Pojawia się w nim data 4 grudnia z imionami Barbary i Janiny.

W kościele była również czczona. Kult św. Barbary przeniknął najpierw na Dolny, a następnie na Górny Śląsk. Już w drugiej połowie XIII wieku spotykamy na Dolnym Śląsku co najmniej 3 kościoły pw. św. Barbary. Na Górnym Śląsku jednym z pierwszych kościołów św. Barbary jest modrzewiowy kościół w Jodłownikach z 1422 roku. Najliczniej kościoły pod wezwaniem św. Barbary wznoszono na Śląsku, w Małopolsce i na Pomorzu. Do końca XVIII wieku istniały 104 kościoły lub kaplice oraz 165 ołtarzy św. Barbary. Jej najstarsza rzeźba z 1689 roku znajduje się w kopalni soli Wieliczka.

fot. 4. Św. Barbara z kielichem w towarzystwie 14 świętych pomagających w potrzebie – Relief – dzieło – Jörg Riemenschneider – (1520–1530) – obecnie Museum Würzburg

fot. z zasobów autorów

Interesujące są również spostrzeżenia ks. prof. Jerzego Myszoza z ATK Warszawa, który podaje między innymi, że historycy doliczyli się na Śląsku w XIV wieku aż 14 kościołów i kaplic św. Barbary. Kult św. Barbary także spełniał ważną funkcję w walce z reformatami z XVI i XVII wieku. Rozkwit kultu św. Barbary przypada jednak głównie na wiek XIX i wiąże się ściśle z rozwojem przemysłu wydobywczego^[2].

Bardzo zagadkowa jest historia obrazu *Mystischer Garten*, na którym są przedstawione św. Barbara i św. Dorota adorujące Matkę Boską z Dzieciątkiem (fot. 6). Obraz ten znajduje się w małej parafii w Bziu Zameckim^[3].

W czasach współczesnych z uwagi na postępujący proces likwidacji zakładów górniczych (głównie kopalń węgla) kult św. Barbary ulega „przeobrażeniom”. Obiekty kultu św. Barbary (obrazy, rzeźby, sztandary etc.) są przenoszone z kopalń do kościołów parafialnych, izb pamięci i muzeów.

Bardzo ważną rolę w krzewieniu kultu św. Barbary odgrywa nasza uczelnia. W sierpniu 1939 roku posadowiono na gmachu pawilonu A-0 posąg św. Barbary, który Niemcy zrzucili na bruk w styczniu 1940 roku.

Po wojnie w 1948 roku witraż św. Barbary autorstwa A. Stalony-Dobrzański został ulokowany w holu A-0. W 1951 roku został przeniesiony do kościoła św. Barbary i powrócił na uczelnię w 1981 roku (fot. 7).

Z inicjatywy prof. K. Czopka (późniejszego Przewodniczącego Odbudowy Posągu św. Barbary) przy wsparciu prof. M. Handke – ówczesnego rektora AGH, przed jego odejściem do Warszawy, rozpoczęto proces powrotu posągu świętej Barbary na gmach A-0. Za rządów rektora prof. R. Tadeusiewicza posadowiony na gmachu

fot. z zasobów autorów

A-0 posąg św. Barbary (autor prof. Jan Siek) został w 17 czerwca 1999 roku poświęcony przez Ojca Świętego Jana Pawła II (fot. 8).

Istotną rolę w pielęgnowaniu tradycyjnych uroczystości związanych z kultem św. Barbary pełni również nasza uczelnia. Nasi wychowankowie od kilkudziesięciu lat przenoszą z AGH obrzędy związane z kultem św. Barbary do swoich miejsc pracy.

Relikwie świętej Barbary

Relikwie św. Barbary czczone są w wielu kościołach na całym świecie. Lokalizacja najstarszych miejsc z relikwiami św. Barbary została przedstawiona na mapie III.

Relikwie św. Barbary w Polsce:

- Czerwińsk – Klasztor Kanoników Regularnych,
- Pelplin – Bazylika katedralna Wniebowzięcia NMP,
- Kraków – Kościół św. Andrzeja.

fot. 5. z lewej: *Madonna Sykstyńska* – dzieło – Rafael Sante (1483–1520) – obecnie Muzeum w Dreźnie

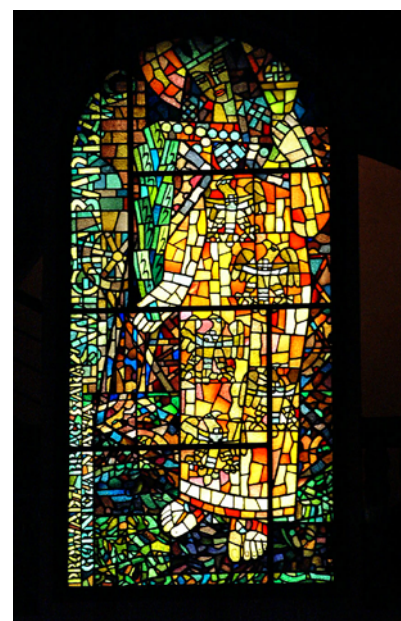
fot. 6. z prawej: *Mistyczny ogród* – autor nieznany (ca. 1450) – obecnie Bzie Zameckie

fot. 7. z lewej: *Posąg św. Barbary* – na gmachu głównym AGH – poświęcenie przez Ojca Świętego Jana Pawła II 17 czerwca 1999 roku

fot. 8. z prawej: *Witraż św. Barbary* – AGH pawilon A-0

fot. Z. Sulima

fot. Z. Sulima

Kogo patronką jest święta Barbara?

Jest patronką dla ludzi niebezpiecznych zawodów, którzy są szczególnie narażeni na nagłą śmierć, czyli: górników, marynarzy, flisaków, ludwisarzy, artylerzystów, pracowników prochowni i arsenałów, kanonierów, saperów, strażaków, żołnierzy, a także architektów, murarzy, dekarzy i innych (37 patronatów)^[9]. Uciekano się do niej w czasie burzy, pożaru, zarazy takiej jak czarna śmierć – dżuma. Święta Barbara jest patronką umierających. Podobno św. Stanisław Kostka, należący do bractwa jej imienia zapisał, że kiedy ciężko zachorował, udając się pieszo do Wiednia, zatrzymał się w domu protestanta. Gospodarz nie chciał dopuścić katolickiego księdza do chorego. Wtedy sama św. Barbara udzieliła Stanisławowi Komunii Świętej.

Podsumowanie

W trakcie pisania niniejszego artykułu skorzystaliśmy ze światowej klasy opracowania autorstwa dr R. Niemitz i D. Thierse: *ST. Barbara Weg einer Heiligen durch die Zeit*, Verlag Gluckauf GmbH – Essen 1995. Dzieło to liczy 552 strony, 420 przywołań, 242 fotogramy. Współautora opracowania dr. R. Niemitz poznałem w trakcie jego pobytu w AGH u prof. S. Gorczycy. Kontakt ten się pogłębiał. Zapraszałem go kilkakrotnie na nasze uroczystości barbórkowe, w tym i w Wieliczce. Byłem u niego wielokrotnie w Niemczech. W pewnym momencie zaproponował mi opracowanie fragmentu swojego dzieła dotyczącego kultu św. Barbary w Polsce. Do współpracy został również zaproszony mój student, bardzo dobry fotograf Janusz Cichoń, który wykonał serię zdjęć na terenie Polski – obrazy, rzeźby, sztandary, etc. Kolegium redakcyjne tego monumentalnego dzieła wybrało 8 fotogramów naszego studenta. Po wydaniu tego wspaniałego dzieła dr R. Niemitz zwracał się do kilku znanych polskich wydawnictw o wydanie wersji w języku polskim. Jego starania zakończyły się niepowodzeniem. Wielka szkoda.

Spis literatury

- Karnacewicz S. „Tradycja kultu św. Barbary – patronki górników” – Dziedzictwo Kulturowe – 4.12.2019
- Myszor J. ATK – Warszawa *Patronka polskiego górnictwa* – Zabrze 1993
- Nemitz R., Thierse D. *ST. Barbara Weg einer Heiligen durch die Zeit*, Verlag Gluckauf GmbH – Essen 1995.

Mapa I – Rzymskie prowincje (III wiek) i diecezje (przełom III i IV wieku)
Mapa II – Rozprzestrzenienie się kultu św. Barbary przez wyprawy krzyżowe oraz traktory handlu lądowego oraz morskiego
Mapa III – Wczesne świadectwa kultu św. Barbary